

ENERGETIK OMILNING SAUDIYA ARABISTONI DAVLATCHILIGI BARQARORLIGINI TA'MINLASHDAGI O'RNI

Sharipova Dildora Anvar qizi.

Annatatsiya: Tashqi energetika siyosati va energetika diplomatiyasi butun davlatning tashqi siyosatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Energetika diplomatiyasining asosiy maqsadi energiya siyosatida ham, umuman tashqi siyosatda ham o'z manfaatlarini ilgari surish uchun o'z energiya zaxiralaridan foydalanadigan potentsial sheriklarga ma'lum bosim o'tkazishdir.

Kalit so'zlar: Xalqaro hamkorlik, energiya resurslari, zahira, moliyaviy resurslar, neft sanoati.

Xalqaro amaliyotda "Kimning resurslari bo'lsa, kuch ham bor" degan ibora mavjud. Darhaqiqat, energiya resurslari nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy vositadir. Bu bayonotning yorqin misoli - Neft eksport qiluvchi mamlakatlar tashkiloti (OPEK). Bu tashkilotning jahon energetika hamjamiyatidagi o'rni shundan iboratki, u uglevodorod qazib olish kvotalarini tartibga soladi.

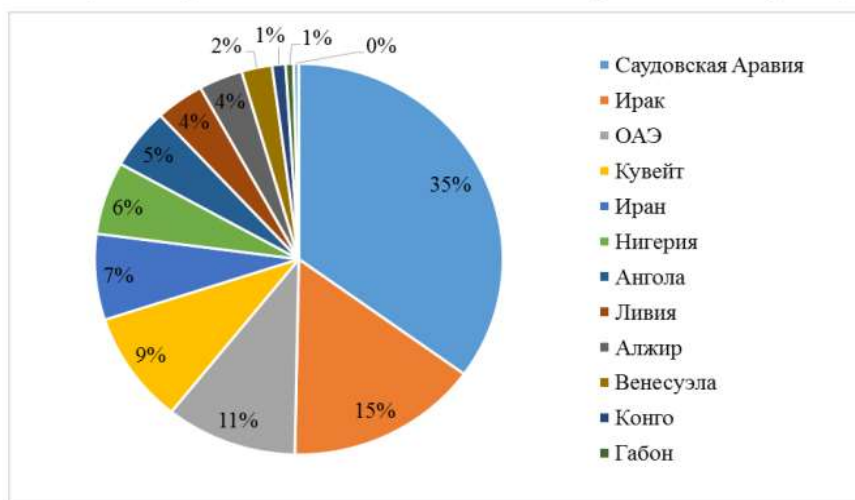
Ikkinchi jahon urushi tugagandan so'ng, asosiy global energiya resursi sifatida neftning roli oshdi. Shuningdek, bu davrda dekolonizatsiya jarayoni amalga oshirildi, buning natijasida energiya resurslarining katta zahiralariga ega bo'lgan mamlakatlar mustaqillikka erishdilar. Yangi energiya ishlab chiqaruvchi davlatlar neft qazib olishni adolatli taqsimlashga va ushbu resurs uchun eng maqbul narxni belgilashga harakat qildilar. Shu maqsadda 1960 yilda Bag'dodda neft qazib oluvchi beshta rivojlanayotgan davlat (Eron, Iroq, Quvayt, Saudiya Arabistoni va Venesuela OPEKga a'zo) tashabbusi

bilan Neft eksport qiluvchi mamlakatlar tashkiloti (OPEK) tashkil etildi OPEKga a'zo mamlakatlarning soni tartibga solindi va prognoz qilinadigan bo'ldi, vaqt o'tishi bilan tashkilot jahon bozoriga ta'sirini kuchaytirdi va o'z resurslari va raqobatdosh mamlakatlarning xom ashyolari ustidan nazorat darajasini oshirishdan manfaatdor bo'lgan ko'proq davlatlarni jalb qildi xalqaro maydonda yangi o'yinchining paydo bo'lishi, birinchi navbatda, bu kuchlar muvozanatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmadi, chunki G'arb korporatsiyalari ko'proq moliyaviy resurslarga va xalqaro aloqalarga ega edi.

1973-yilda arab davlatlari AQSh va Niderlandiyaga Isroilni qo'llab-quvvatlagan siyosati uchun neft embargosi e'lon qilganida, "Yetti opa-singil" monopoliya tizimiga hal qiluvchi zarba berildi. Shu bilan birga, do'st mamlakatlarga energiya resurslarini etkazib berish avvalgi darajada saqlanib qoldi. Ya'ni, embargo umumiy emas edi va bu juda kuchli harakat edi - jahon neft bozorida to'liq noaniqlik paydo bo'ldi va Fors ko'rfazi neftini import qiluvchi mamlakatlar o'rtasida raqobat boshlandi. Ushbu energetika inqirozi natijasida OPEK jahon sahnasida o'z ta'sirini kuchaytirdi va "qora oltin" narxini belgilashga kirishdi. XX asrdan beri OPEK neft zaxiralari va qazib olish bo'yicha dunyoda yetakchiga aylandi. 2-rasmda OPEKga a'zo mamlakatlarda 2019 yil uchun neft qazib olish ko'rsatkichlari ko'rsatilgan.

Shunday qilib, OPEKda neft qazib olish bo'yicha etakchi o'rinlarni Saudiya Arabistoni, Iroq va Birlashgan Arab Amirliklari egallagan degan xulosaga kelishimiz mumkin. Qayd etish joizki, Saudiya Arabistoni va Birlashgan Arab Amirliklari (BAA) kabi OPEKga a'zo bo'lgan boy davlatlar XX asr o'rtalariga qadar kambag'al, rivojlanmagan

davlatlar edi. Ularning jahon miqyosida shakllanishi va rivojlanishiga energiya omili sabab bo'ldi.

1-rasm. OPEKga a'zo mamlakatlarning 2019-yilda neft qazib olish darajasi bo'yicha reytingi¹

Bugungi kunda Saudiya Arabistoni Qirolligi (QSA) jahon neft sanoatining asosiy o'yinchilaridan biri bo'lib, OPEKda yetakchi o'rinni egallaydi. Dunyodagi barcha neft zaxiralarining 1/5 qismi Saudiya Arabistonida joylashgan. Saudiya Arabistonidagi asosiy konlar 1938-yilda ochilgan, neft sanoatining rivojlanishi 1950-yillarda boshlangan. Shu bilan birga, butun davlat iqtisodiyoti neft daromadlari hisobiga tiklandi, bu hozirgi vaqtda eksport daromadlarining qariyb 90% ni tashkil qiladi. Neft sanoati 98% Saudi Aramco davlat korporatsiyasi tomonidan nazorat qilinadi va neft ishlab chiqarish va neft zaxiralari hajmi bo'yicha dunyodagi eng yirik sanoat kompaniyasi hisoblanadi. Saudiya Arabistoni neft sanoati jadal rivojlanayotgan bir paytda xalqaro iqtisodiy vaziyatga ta'sir o'tkazishga birinchi urinishini amalga oshirdi. 1973-yilda qirol Faysal bin Abdulaziz Al Saud Saudiya neftini dunyoning

¹ Обзор мировых энергетических рынков: рынок нефти // НИФИ. – 2020. – 19 с.

barcha fond birjalarida savdosini to'xtatishga qaror qildi. Shunday qilib, u o'zining siyosiy maqsadlarida foydalanishga harakat qilgan G'arb mamlakatlarida energiya inqirozining Ayni paytda Saudiya Arabistoni va AQSh faol xalqaro hamkorlikni boshlaydi. 1974-yilda ular neft urushi avjiga chiqqan paytda maxfiy bitim imzoladilar, unga ko'ra AQSh Saudiya Arabistonidan neft sotib olishga va uni harbiy texnika va jihozlar bilan ta'minlashga va'da berdi. Saudiyaliklar bunga javoban milliardlab neft dollarlarini AQSh g'aznachiligiga qaytarishga va mamlakat xarajatlarini moliyalashtirishga va'da berishdi². Shuningdek, Saudiya Arabistoni va AQSh Turkmaniston-Afg'oniston-Pokiston-Hindiston (TAPI) gaz quvuri qurilishini Turkmaniston va Rossiya o'rtasidagi aloqalarni uzish va shu orqali Rossiyaning energetika siyosatini zaiflashtirish maqsadida faol qo'llab-quvvatladi³.

Birlashgan Arab Amirliklari (BAA) ulkan uglevodorod zaxiralariga (jahon zahiralarining 62%) ega bo'lgan dunyodagi eng boy mamlakatlardan biridir. Albatta, bu davlatning shakllanishi va rivojlanishiga yirik neft konlari ta'sir ko'rsatdi. Shunday qilib, neft konlari ochilishidan oldin BAA Buyuk Britaniyaning mustamlakasi bo'lib, u badaviylar yashaydigan cho'l hududi edi. Dubay esa kichkinagina qishloq edi. Asosiy iqtisodiy faoliyat marvarid savdosi bo'lib, xazinaning taxminan 95% ni tashkil etdi. Biroq 1950-yillarda ushbu mamlakat hududida neft topilgan. Natijada BAAGA jahon energetika bozorlariga chiqish va boshqa davlatlar bilan xalqaro aloqalarni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar ochildi. Bu vaqtda

² Сотников, Д. Тайная история сорокалетнего союза США и Саудовской Аравии / Д. Сотников. – 2016. – 1 июня. – URL: https://tvrain.ru/teleshov/-notes/saudi_nixon-410490/ (дата обращения: 10.03.2024).

³ ТАПИ: старый энергетический проект ожил неясными перспективами. – 2018. – 26 февраля. – URL: <https://topwar.ru/136700-tapi-staryy-energeticheskiy-proektozhil-neyasnymi-perspektivami.html> (дата обращения: 17.03.2024)

Birlashgan Arab Amirliklari arab xalqlarining mustaqilligi uchun faol kurash olib bora boshladi. Xalqaro hamkorlikning kengayishi tufayli BAA 1971-yilda Buyuk Britaniyadan mustaqillikka erishdi. Biroq, yangi davlat notinch muhitda qoldi. Eron va Saudiya Arabistoni kabi yirik qo'shnilar Abu-Dabi va Sharja amirliklariga jiddiy hududiy da'volarga ega bo'lib, yaratilgan davlatni tan olishdan bosh tortdilar. Binobarin, yangi tashkil topgan davlat zudlik bilan yangi homiy topishga muhtoj edi. Bu vaqtda AQSH Yaqin Sharqdagi neft eksport qiluvchi davlatlar bilan diplomatik aloqalar o'rnatish bo'yicha faol siyosat olib bordi⁴. 1994-yilda AQSH va BAA o'rtasida mudofaa sohasida hamkorlik to'g'risidagi ikki tomonlama bitim imzolandi. Ushbu doiraviy kelishuv mintaqaviy nizolar va mojarolarga qo'shma strategik yondashuvlarni muhokama qilish hamda AQSh va BAA imkoniyatlarini yaxshiroq integratsiya qilish uchun AQSh va BAA siyosatini olib borish uchun asos bo'ldi. Shunday qilib, Qo'shma Shtatlar Fors ko'rfazining energetika siyosatida ishonchli hamkorga ega bo'ldi, BAA esa harbiy yordam va yordam oldi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mustafa Oztop, "The Boomerang Effect of Mohammad Bin Salman in Saudi Arabian Foreign Policy," Turkish Journal of Middle Eastern Studies 6, no.1 (April, 2019). 121 p.
2. Muhammadsidiqov M.M. Sharq mamlakatlari xalqaro munosabatlari. Darslik. – Toshkent: "Qaqnus media", 2022. – 244 b.

⁴ Ланецкий, А. В чём настоящая причина богатства ОАЭ / А. Ланецкий. // LIGA. Бизнес. – 2020. – 23 ноября. – URL: <https://biz.liga.net/ekonomika/all/article/netolko-neft-i-gaz-v-chem-nastoyaschaya-prichina-bogatstva-oe> (дата обращения: 16.03.2024).

3. Neil Partrick. Conclusion. In Saudi Arabian foreign policy: Conflict and Cooperation, ed. by Neil Partrick, (London: I.B. Tauris, 2016). 309 p.
4. Коллектив авторов. «Саудовская Аравия: эволюция режима и пределы возможного в политическом развитии» // Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. / Под редакцией Филоник А.О. – М., 2003. 76 с.
5. Косач Г.Г., Мелкумян Е.С. «Внешняя политика Саудовской Аравии: Приоритеты, направления, процесс принятия решения» // Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. – М., 2003. 23 с.